

KIS-863 – Gl. **-lyse** (p. 253), Sz.Gl. **baffle** (p. 254),
Gl. **vertu** (p. 256)

(YBAN & GE – 23-24 11 05)

-LYSE

[YBAN – 23 11 05] Bez' hon eus daou seurt gerioù : *Xrannañ* pe *rannXañ*. Da skouer : 1) rannañ dre ar wrez : *gwrezrannañ*, rannañ dre an tredan ? *tredanrannañ*, hag all ; 2) rannañ dre skornañ : *rannskornañ*, rannañ dre strilhañ ? *rannstrilhañ*, hag all. Merzhomp ez eo X en 1) ur pennanv hag ur verb e 2). Hag un doare reolenn e ve ? Lakaomp bremañ e klaskan dec'heriañ kement-mañ : rannañ ur meskad aezhennoù dre gorvoiñ an tizhoù fuiñ amgement anezho a-dreuz d'ur speurenn splu (Gl. *poreux*). Neuze e teu : *rannfuiñ*, kevatal d'ar Gl. *atmolyse*.

[GE – 24 11 05] Distreiñ a ran da Da-63 ma kaver despizet daou eus an deveradoù. War an daou-se, a anavezan dre gentelioù SADED, e soilhin va dezrann ; dit e vo da welout hag arloadus eo hemañ d'an degouezhioù all eus an disparti graet diwar-bouez gwezherioù fizikel.

1) “**tredanrannañ**, disrannañ diwar-bouez ur red tredan an daou rumm ion a zo stumm dileizhiñ korfoù 'zo” (Da-63 83).

2) “**rannstrilhañ**, dispartiañ liñvennoù mesket dre gorvoiñ ar c'hemm etre o bervverkoù” (hervez Da-63 70).

Kentañ diforc'h, en ergeñverennoù : dispartiet e vez en 1) elfennoù ur c'hediad — an niver korfoù diwezh zo brasoc'h eget an niver korfoù deroù ; e 2) elfennoù ur meskad — an niver korfoù diwezh zo par d'an niver korfoù deroù.

Eil diforc'h, e kefridioù ketep kedrannoù ar verb : en 1) e verk ar stirann ar gwezhiñ, ar rakrann ar gwezher ; *tredanrannañ* zo *rannañ* elfennoù ur c'hediad diwar-bouez an *tredan* (ur "rannañ tredanel" eo) ; e 2) e verk ar

stirann ar gwezhiñ, ar rakrann doare ar gwezhiñ ; ar *rannstrilhañ* zo ur *strilhañ* o wezhiñ war ur *rann* hepken eus danvezennoù ur meskad (ur "strilhañ rannel" eo).

[YBAN – 25 11 05] Despizadur an atmoliz zo kar da hini ar rann-strilhañ pe ar ranskornañ : “rannañ aezhennoù ur meskad dre berzh an tizhoù amgement a zo dezho da ezfuiñ a-dreuz ur speurenn splu”. Sed ar gudenn : *strilhañ* ha *rannañ* zo verboù trazeat hag antrazeat. Da skouer : *strilhañ gwin* ha *gwin o strilhañ* (Gl. *suinter, tomber par gouttes ; distiller*) pe *skornañ dour* ha *dour o skornañ*. Quid a-zivout *fuiñ* avat ? *Un aezhenn o fuiñ*, mat. Met, ha trazeat e c'hell bezañ ar verb : *fuiñ un aezhenn* ? Tuet e vefen da lavarout ya pa lennan VALL. 548 : “**perdre** [...] en parlant d’un récipient *koll* ; *fui* (air, substances très fines), [...] le pneu de ma bicyclette *perd fui a ra bouzellenn va marc’h-houarn*”. Kompren a ran : “ar vouzellenn a fu aer”. Neuze e kav din ez eo savet Br. *rannfuiñ* evel *rannstrilhañ*, kevatal da Gl. *atmolise* enta.

[GE – 29 11 05] A-zivout *rannfuiñ*, ne gav ket din e laz (an)trazeadezh ar verb *fuiñ*. Anv zo eus un anadenn : un aezhenn o fuiñ ; *rannfuiñ* a verk ez eus ur rann anezhi hepken o fuiñ. Arguzenn all, yezhoniel : ar verboù deveret diwar verboù antrazeat a vez trazeat alies : *ergerzhout, dihuniñ*. Arguzenn all c’hoazh : ul lod kaer a verboù antrazeat zo dezho arverioù trazeat : *kouezhañ, dont...*

BAFFLE

[YBAN – 23 11 05] “**baffle**. Paroi fixe entourant un diffuseur de sons, afin de ne le laisser rayonner que par une seule face” (*Dictionnaire de physique*, MATHIEU, KASTLER, FLEURY). Pet. Rob. a ro ar “recommandation officielle” : *écran* ! Alies e vez kemmesket er yezh voutin gant *enceinte acoustique*, Br. *stenenkae, enkae klevedel*. Despizadur Pet. Rob. zo : “Panneau sur lequel est monté le diffuseur d’un haut-parleur et qui permet de séparer le rayonnement de la face avant du haut-parleur de celui de la face arrière, afin d’améliorer la sonorité.” Kement-se a’ m lak da soñjal en ur genoù war un dremm (Gl. *haut-parleur* ha *face* !), ha gwir eo e tennont a-wechoù d’ur penn gant ur genoù ha daoulagad — daou *tweeter* (Br. *touiter* ?), hep kontañ ar *boomerioù* (Br. *boumer* ?) hag ar *wooferioù* (Br. *woufer* ?). Hag un dra bennak a ve da dennañ eus hBr. (*g*)*nis* "visage,

face" ? Forzh penaos ez eus eus Kb. *gnis* "wyneb, pryd". Hervez GPC. e ve a un gerdarzh gant Kb. *genau*. Neuze Br. *niz* ? Pe *erniz* g. -où, evit merkañ hanroud ar sten war raok ? Ne gav ket din e ve mat *stenniz*, gant aon rak ar gwered klañvgarr. Ma ne fazian ket e komzer ivez a Gl. *mur de son* evit an abadennoù sonerezh tekno anvet *raves* : Br. *stenvur* ?

[GE – 24 11 05] Un eskemm 'm boa bet e 09-10 05 gant LM a-zivout *baffle*. Setu ar respont a 'm boa graet war ar prim :

[GE da LM – 20 10 05] Sz.Gl. *baffles*. Er ster ledan : *stenerioù*. Er ster kalvezel : *baflennoù*.

Met marteze e ve dav donaat, dit da welout.

[YBAN – 25 11 05] Ar gudenn gant *baflenn* zo an hevelep hini ha gant *tag*. Perak diazezañ war an distagadur gallek ? [bæfl] pe [bafl] ? Ha n'eo ket kouezhañ ivez e trap ar gerioù "etrevroadel", a-hervez ? E-giz *kompoder* evit *computer* da skouer ? War a hañval ez eo cheuc'hoc'h bremañ mont da heul ar saozamerikaneg eget mont da heul ar galleg. Kement-se zo bepred mont da heul avat. Kavout a ran gwell strivañ da gaout termenoù savet diwar loazioù ar brezhoneg, o tamantiñ dre se d'an dezevout ha n'eo ket d'ur puraat kenelel pe yezhel, arguzenn arveret gant enebourion ar brezhoneg arnevez war-benn begoliñ herouezourion ar yezh.

Evit *stener* a zo re ledan e erdalva, a gav din : "kement benveg a ra sten". Setu perak e oan aet dre hent al leterc'hañ, oc'h empentiñ ur fas gant ur genoù sten. Gant *niz* diwar hBr. (*g*)*nis* ez eus kudennoù : *niz* g. -ed ha *nizhañ* "vanner". Neuze e welen un diskoulm o lakaat ur rakger : *stenniz* pe *erniz*. Mechal ha ret eo doujañ ar gwered klañvgarr en degouezh-mañ ? A zo gwell : seul vui ma troan *niz* e'm fenn, seul vui en em gemmesk *niz* "fas" ha *nizhañ* "gwentañ". Ar *baffle* ha ne nizh — ne went — ket sten en avel, stummet ma' z eo evel ur c'hrouer gant e dreilheris. Neuze *stennizañ* ha da heul *stennizer* ?

Pe, kavout un dra all, diwar dermenadur an dra : "speurenn en dro d'ur skigner sten, war-benn lezel ar sten da vont dre un tu hepken".

[GE – 29 11 05] A-du ganit evit hepkoriñ an amprestoù "saozetrevroadelek" ha teurel va c'hinnigadenn *baflenn* d'ar blotoù. Ha dav eo avat dispign kement a henloazioù evit un ezhomm ken trobarzhiat — ha ne gav ket

dit e voe kollet amzer ha preder a-walc'h evit klask ur c'hevatal da *ours en peluche* ? A du 'rall, evel ma lavarez, eo mat diwall diouzh ar gwered klañvgarr ha na zeverañ re diwar *sten* (pezh a raen gant *stener* hag a rez gant *stenniz*). Bez' e c'hallfed rakgeriañ dre *led-* evit merkañ ez ec'hod an ardivink war un tu hepken. Koulskoude, mar fell dimp e kavfe seurt trevnadoù fred gant o arveriadeg e vo gwell reiñ dezho anvadoù berr hag aes da zistagañ. Kinnig a rafen a-walc'h argerzhañ evel m'hor boa graet evit kenedc'heriañ Gl. *avertisseur*¹ hag erlec'hiañ Br. *breuger* ouzh ar valleeg *korn(-galv)* hag an hemoneg *kemenner*. Diskoachet 'm eus Kb. *udo* (ne hañval ket e c'herdarzh bezañ anavezet — hag en defe da welout gant Br. *yudal* ?) : *uder* ? Eñ a gavan an deouezusañ a-douez e zamheñvelsterioù : *beoger, buseller, bruneller, bloezer*...

[YBAN – 29 11 05] A-du gant da arguzennoù ha gant Br. *uder* a gavan berr ha deouezus ; *yuder, hucher, stenc'herioù* anezho ? Ouzhpenn se e tegas gwad fresk war an dachenn. Donemat dezhañ.

(YVT ha GE – 27 11 - 03 12 05)

VERTU

[GE – 26 11 05] Plijadur 'm eus bet o lenn darlizhenn Pierre MANENT war ARISTOTELES². Ur gentañ evezhiadenn a rin war an hil prederel o tougen Gr. *ajrethv*, La. *uirtus*, Gl. *vertu*, Al. *Tugend*, en ur lakaat e penn kont neuennadur ar steriegezhioù adalek ARISTOTELES betek TOMAZ AKWINO, SPINOZA, KANT... Br. *heberzh* kinniget gant TURIWA³ zo ur

¹ Sl. La-13 123.

² Séminaire de Pierre MANENT, École des Hautes Études, *Les vertus selon ARISTOTE*, communication du 26 mars 2004 : "La vertu de justice".

³ "heberzh g. -ioù [Gr. *aretê*, "perzh o lakaat da vout gwelloc'h, dreistelloc'h", kv. *aristos* ; La. *uirtus*] ; evit ar Baganed e oa perzhioù an ene, ar galon, ar poell, ar galonegezh, ar c'hurioù, ar bri... ; evit ar gristenion ez eo frouezh an Awen C'hlan, an *heberzhioù* pennañ o vout ar feiz, ar goubeizh hag ar garantez (kv. *I Kor. 13*, 13, h.a.)" (TURIWA, *Geriadur pleustrek a Zoueoniezh — Feizoniezh, Biblouriezh, Lidouriezh hag Ilizouriezh*, Kentañ embann war arnod, 1997, GPAZ 61).

poent gwan eus e *Geriadur pleustrek*, pa vez arveret ar ger-se evit estreget an dud : *heberzh ur c'henderc'had*, *heberzh ar vuhez*, h.a.

[YVT 27 11 05] Lenn a ran er Robert Historique :

“**Vertu** est issu de *virtutem*, accusatif du latin classique *virtus* qui désigne le courage, l'énergie morale et, de là, s'emploie pour toute espèce de qualité et de mérite masculin ; utilisé quelquefois pour désigner la force, le mot s'est employé aussi à propos des plantes et des objets inanimés...”

N'ouzon ket hag azas eo hevelep steriegezh diouzh ar poz arveret e hellazeg gant ARISTOTELES. Deuet ez eus koun din eus Br. *briwerc'h* a veze arveret gant Jil EWAN. Petra eo ho soñj diwar e benn ? Hañval a ra din nes da zespizadur La. *virtus*.

[GE – 04 12 05] Un naoziad kealioù a widil adalek an *ajrethv* aristotelek betek an arverioù kempredel eus Gl. *vertu*, Al. *Tugend*, h.a. D'ober un divrazadur kentañ e tegemerin ar rannadur graet gant LALANDE⁴ etre kemeradurioù Gl. *vertu* (en divrazadur-mañ e c'hoarvez din ober gant an amprest Br. *vertuz* betek kavout termenou resisoc'h).

A. (Ster hollek, aet hogos diarver) Galloudezh, galloud (alvezel pe buhezel) ; perzh udb. a seller evel pennaenn ar gweredoù anezhañ. “*Ar perzh a zo e pep darnig eus ur warell zo heñvel ouzh an hini a zo er warell a-bezh.*”⁵ ”

B. (Ster buhezel) Doug padek da ren ur seurtad lavaret a oberoù divezel. “*Karantez an urzh n'eo ket hepken ar vertuz divezel pennañ, ar vertuz n'eus nemeti eo ; ar vertuz vamm eo, bonel, hollveziadel ha, drezi he unan, a laka vertuzius boazioù pe dougoù ar speredoù.*”⁶ ”

Daou gemeradur zo da *moral* er c'herienn *vertus morales* : a) "buhezel", a-gevenep da "alvezel", b) "divezel", a-gevenep da "kefredel" hervez ar

⁴ André LALANDE, *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, 7ème éd. (1956) 1200-1203.

⁵ “La vertu qui est en chaque petite pièce d'un aimant est semblable à celle qui est dans le tout” (DESCARTES, *Princ. de la philos.*, IV, 157).

⁶ “L'amour de l'ordre n'est pas seulement la principale des vertus morales, c'est l'unique vertu ; c'est la vertu mère, fondamentale, universelle, vertu qui, seule, rend vertueuses les habitudes ou les dispositions des esprits” (MALEBRANCHE, *Traité de morale*, ch. II, 1).

c’hemm lakaet gant ARISTOTELES etre ar “vertuzioù” divezel (*hjqikaiv ajretaiv*), zo troet ouzh an ober : yonez, haelded, brokusted, kalonegezh, kariadezh, hag ar “vertuzioù” kefredel (*dianohtikaiv ajretaiv*), troet ouzh ar gouzout hag an arvestiñ.

Ar Skolastik a ziforc’h ar *vertuzioù mudurun (cardinales virtutes)*, amprestet gant sant AMBROAZ digant PLATON, an deznadusted, ar yonez, ar galonegezh, ar gerreizhded hag ar *vertuzioù doueoniel (theologicae virtutes)*, digejet gant sant TOMAZ AKWINO, ar feiz, ar goanag, ar garantez.

Er c’hombod-mañ e renk ivez LALANDE ar *vertuz politikel* hervez MONTESQUIEU. “*Ar vertuz-se a c’haller despizañ evel karantez al lezennoù hag ar vammvro.*”⁷

Da vezañ klok e veneg LALANDE ur ster henstuzel eus Gl. *vertu* : “enor”, da intent evel kalonegezh ar baotred ha chasted ar merc’hed.

C. (Ster divezel strizh) Doug padek da garout ar mad, pleg d’ober ar mad. KANT a geveneb *Doazhadur ar reizh (Rechtslehre)* o sellout a-ziavaez ouzh an oberoù, ha *Doazhadur ar vertuz (Tugendlehre)* o sellout ouzh pennaenn diabarzh an oberoù hag ouzh ar finvezioù anezho : 1° klokted an unan ; 2° eurvad an hentez.

An aozerion n’int ket unvan evit despizañ ar vertuz er ster divezel strizh.

KANT a ental enni ar galonegezh hag ar stourm. “*Hogen ar gadarnded (fortitudo) eo ar c’halloudezh hag ar ratozh start da herzel ouzh an eneber kreñv met direizh hag ar vertuz (virtus, fortitudo moralis) eo ar stourm ouzh eneber an tued divezel a zo ennomp.*”⁸

Gant SPINOZA, ez eo ar vertuz kement hag ar *vrouer (conatus)*⁹ lodek en anien mab den ; e se, e tenn vertuz ha santelezh da vezañ an un tra. “*Ar wenvidigezh n’eo ket gopradenn ar vertuz, met ar vertuz he unan.*”¹⁰

Erfin, evit J.-J. ROUSSEAU hag ar Filozoferion e c’hoarvez ar vertuz a heuliañ an natur.

⁷ “On peut définir cette vertu l’amour des lois et de la patrie” (MONTESQUIEU, *Esprit des lois*, IV, 5).

⁸ “Nun ist das Vermögen und der überlegte Vorsatz einem starken aber ungerechten Gegner Widerstand zu thun die Tapferkeit (*fortitudo*), und in Ansehung des Gegners der sittlichen Gesinnung in uns, Tugend (*virtus, fortitudo moralis*)” (KANT, *Metaph. der Sitten*, Introd., I).

⁹ Sl. La-11 225, 229.

¹⁰ “Beatitudo non est virtutis præmium, sed ipsa virtus...” (SPINOZA, *Eth.*, V, 42).

Notomp ez eo Gl. *vertu* an droidigezh voas eus *ajrethv* e ster ARISTOTELES, eleze ar pep gwellañ ha klokañ er boud, er galloud pe en ober.

Greomp an dro eus ar c'hevatalioù brezhonek kinniget a-hed ar c'hantvedoù :

Adalek *Catholicon* e kaver ingal an amprest latin pe gallek : *uirtuz* (C), *vertu* (L'Arm), *vertuz* (GReg., GON.FB, VALL, DFBH, GBAHE) evit a sell ar ster divezel, gant un tuadur da reiñ kevatalioù all hervez ar c'hemeradurioù :

“**vertu**, *vertuz* ; — vertu, force, propriété, *nerz*, *vertuz*, *natur*” (GReg, 1732) ;

“**vertu**. Habitude, disposition habituelle de l'âme qui porte à faire le bien et à fuir le mal. *Plég* ou *tech étrézég ar mâd*, *doaré-vâd*, *buézégez-vâd*, *dellit* ou *dellid*, *furmez*, **vertuz*¹¹, *mâd*.” “**vertu**. Pouvoir, force. *Galloud*, *nerz*” (GON.FB, 1847) ;

“**vertu**, propriété (des plantes, etc.) *nerz*, *galloud*, *galloudez*, *perz* ; — morale *doare-mat*, *dellid*, *aluzon*, voir *mérite* ; *vertuz*, *eeunded*, *madelez*” (VALL, 1931) ;

“**vertu** *perzh* ; (sens moral) *vertuz*” (DFBH, 1970).

Geriadurourion 'zo, ha se ken abred hag an 19^t kantved, o deus klasket dioueriñ hent an amprestañ :

“**vertu**. Tendance au bien, *mad*, *ar mad*, *ar furmez*, *san#telez*, *ar san#telez*. Efficacité, *nerz*, *galloud* (TDE.FB, 1876). [Evelkent, e MOA, 1890, embannet evel « Supplément » da TDE.FB, e lenner : “**vertu**, *vertuz* (vieux mot), *furmez*. La vertu par excellence (la sainte vertu), *ar buretez* (style mystique). Au sens général, on dit *ar mad*.”]

“**briwerc'h**, *vertu*, *valeur* (*deoured ar briwerc'hioù* "l'héroïcité des vertus")” (GABA, 1980, « Atodenn » diwar zorn Youenn OLIER ha Jil EWAN). [Hogen e GAGB, 1983, gant an hevelep aozerion, e lenner : “**vertu**, *vertuz*, *briwerc'h* ; vertu sociale, *kevredadegzh*, *kedvuhezegezh*, *sokialegezh*.”]

“**heberzh** (GPAZ, 1997), meneget a-zioc'h, p. 256, n. 3.

Boule'homp dezvarn yezhourel an termenoù bet arveret pe kinniget :

perzh g., *gwerc'h* g. a arverer ingal evel kevatalioù da *vertu* e galleg klasel ha da *propriété*, *action*, *efficacité* e galleg skiantel kempred, sk. : Br. *perzhioù yac'hadel ar plant* (Gl. *les vertus médicinales des plantes*) ; Br. “*perzhioù*

¹¹ “L'on a marqué d'une astérisque * les mots évidemment d'origine étrangère, et relativement nouveaux en breton. H.V.” (GON.FB).

fizikel an oksigen” (SADED, Kim-5/1) (Gl. *les propriétés physiques de l’oxygène*) ; Br. “*gwerc’h gwareziñ ur gwadveiz*” (Gl. “*l’action protectrice d’un sérum*” (GEVE.ms.).

vertuz b. An amprest eus La. *uirtus* hag eus Gl. *vertu*, gwriziennet mat er yezh voutin — hag el lennegezh evel ma tiskouez e vezañs e talbennoù an daou levr *Inis er vertu*¹² hag *Enez ar vertuz*¹³ —, zo dezhañ an erdal brasañ, o klotañ damdost gant hini ar c’hevatal gallek.

An termenoù kinniget er yezh lennegel evit hekoriñ *vertuz*, “mot évidemment d’origine étrangère”, “vieux mot”, eleze **pleg, tech etrezek ar mad, doaremat, buhezegezh vat, dellid, furnez, aluzon, eeunded, madelezh, santelezh, puretez**, zo dezho erdalioù hag entalioù disklotus betek re diouzh steriegezh an naoziad kealioù a glasker dec’heriañ.

briwerc’h g. Termen bet luniet diwar Br. *bri* (“égard, respect”, Kb. *bri* “honour, esteem, renown, prestige, dignity, power, authority, importance, worth”, Iw. *bríg, brí* “nerth, rhinwedd [Sz. (by) virtue (of)]”) ha Br. *gwerc’h* (hBr. *guerg* “actif, agissant, énergique”, Kb. *gwery* “lively, spirited, vigorous”, hIw. *ferg* “héros”, Iw. *fearg* “anger, wrath”). Gantañ e kaver dec’heriet ent ameeun daou arvez bezant e kemeradurioù ’zo eus La. *uirtus*, Gl. *vertu*, Al. *Tugend* : a) ar gadarnded hervez KANT, ar vrouer (Kb. *brwydr* “struggle”) hervez SPINOZA, b) an dellid ampleget gant ar *bri*. Nes emañ *briwerc’h* da ster klasel Gl. *vertu*, ent diarlenn : “nerzhder an enor” ; a du ’rall, lunier ar ger en laka kevatal ivez da Gl. *valeur* da intent er ster klasel “vaillance, courage, héroïcité” evel ma tiskouez ar skouer roet gantañ : “*deourded ar briwerc’hioù* “l’héroïcité des vertus””. Diwar vont, en hevelep diarsell, menegomp an droienn “*dre werc’h udb.*” “en vertu de qqc., by virtue of sth.”

Ne zistaolan ket *briwerc’h*. Moarvat e vo degouezhioù d’e arverañ (ne lavaran ket evel troidigezh eus *ajrethv* , *uirtus, virtue, vertu* pe *Tugend*, rak n’eo ket dav da bep ger brezhonek kaout e gevatal er yezhoù all ha n’hon eus ket da blakañ hon gerioù war gerioù allyez. En degouezh-mañ koulskoude, ez eus anv d’ober un droidigezh ha dav eo lakaat ar strishañ gwellañ ar c’heñverioù etre gerioù ar yezh kein hag ar gerioù brezhonek. Evel kevatal da

¹² Iehann MARION (1759-1824), *Voyage Misterius de Inis er Vertu*, ademb. gant ar chaloni PRIELLEG dindan an titl *Inis er Vertu*, Galles, 1925 (sl. ISTL 66-67).

¹³ Youenn OLIER, *Enez ar Vertuz*, teir levrenn, Roazhon Gevred, 1965.

ajrethv, e 'm eus kavet ne zeree ket *briwerc'h* dre veur a abeg : *bri* ha *gwerc'h* zo gerioù arveret e brezhoneg kempred endeo ; *bri* gant kemeradurioù nes da "enor, doujañs, dellid" (nad int ket re Kb. *bri*) : Br. *bri* ne verk ket an *ajrethv* nag ar *vertu*, met un heuliad deberzhiek dezho : *bri* a vez ouzh an den *vertuzius*, met ne vezer ket *vertuzius* war an amkan gounit *bri* ; evit *gwerc'h* ha *vertu* zo etrezo ur c'hemeradur boutin (*vertu médicinale* — *gwerc'h yac'hadel*), nad eo ket tre ar ster artistotelek avat. D'ar muiañ e vije bet tu da gorvoiñ *gwerc'h* evel stirann ha da gontañ war an divellekaat, da skouer dre sevel un **anwerc'h*, luniadenn arvarus forzh penaos dre berzh al levezon a vije bet warni gant an deveradoù all eus *gwerc'h* er yezh kempred. Setu perak, evit reiñ e anvad d'un ergraf blein eus ar preder, e 'm eus kavet mat korvoiñ ul loaz diarver c'hoazh.

War se, e karfen ober un evezhiadenn war un dro vicher a Yezhouriezh. P' hon eus da grouiñ un termen evit dec'heriañ ur c'heal nevez pe bezant endeo er yezhoù all (hag a vo nevesaet forzh penaos e mod pe vod dre gemer korf en hon yezh), eo mat gouzout e tiwan an termen gant div egorenn steradurel, **1** un egorenn veziat, leuniet gant danvez sterel o tont *a*) eus ar yezhoù all, *b*) eus gerdarzh hag istor e elfennoù, *c*) eus levezon an termenoù o vevañ endeo er yezh ha bezant enno an elfennoù-se, **2** un egorenn vezus, goullo, un digor da vezañ annezet dre ar perzh a gemero an termen nevez e kedvuhez ar yezh. Kempouez a vez da gavout enta etre leun ha goullo : re leun a zanvez steradurel kent, an nevezc'her ne zeuy ket a-benn da vorc'hañ ur ster dizalc'h na da wriziennañ en dierouez ("andeuziñ"¹⁴ ne ray ket ha d'e intent e ranko ar yezher derc'hel da dreiñ ouzh e elfennoù) ; re c'houllo, ez ay d'ur skritell didek dic'houest da skoulmañ liammoù a gedvuhez gant gerioù all ar yezh. Un termen evel *briwerc'h* zo en arvar padek da vezañ intentet evel "gwerc'h ar bri" ; anezhañ kenstrollad div gedrann na verzher ket mat pehini anezho eo ar stirann, ez eo re leun a zanvez steradurel evit "andeuziñ", evit divellekaat hag aroueziñ un ergraf kentañ evel an hini a glaskomp dec'heriañ amañ.

heberzh g. A-zioc'h e 'm eus kredet barn arver teologek an termen-mañ evel ur poent gwan eus hanc'herieg TURIAW. E gwir, diaes e ve e bellaat diouzh e ster diarlenn "perzh mat", seul gent ma vez boaziet gant ar ster-se e lavar an armerzh hag e yezh ar pemdez.

---

¹⁴ Amprestañ a ran an termen-mañ diouzh hanc'herieg ar gwin : *andeuziñ* a ra hemañ e ser dareviñ pa steuz merzhadur e gedrannoù (trenkegezh, tannin, alkool) e gounid ur blaz unvan, sl. La-16 383, 387.

Mar piaou ar brezhoneg an hanc'her *vertuz*, damgeverdal da Gl. *vertu* ez eo an amprest anezhañ, ne ve ket reñver pourchas termenoù resisoc'h o klotañ gant ar c'hemeradurioù arbennik hon eus ezrevellet. Br. *briwerc'h* ne ra nemet digeriñ an hent d'ur yezhouriañ prederel. Kentañ tra, taolomp ur sell war an hanc'herioù kembraek :

rhinwedd g.b. a hañval kaout arverioù nes da re Al. *Tugend* ha Gl. *vertu* (*morale*); ken abred hag an 12^t kantved en en kaver gant ar ster "uniondeb buchedd, rhagoriaeth foesol" ("virtue, rectitude, moral excellence"); en Deologiezh e voe dibabet da dreiñ La. *cardinales*, h.a. *virtutes* : *rhinweddau prif*, h.a. An treug steradurel disoc'het gant ar c'hemeradur-se a hañval bezañ c'hoarvezet e daou lankad : 1° lankad enien (diwar dialusk ar yezherezh e unan) : rikladur ster *rhin* : "rin" → "kuzh" → "kreizon" → "anien" → "gwerc'h piaouel", hemañ diwezhañ o vezañ unan eus kemeradurioù La. *uirtus*; 2° lankad ezien (diwar levezon dedroadur ster La. *uirtus*, Sz. *virtue*) : degerc'h-adur kemeradurioù all, divezel, teologek, h.a. Ken ne c'hallfed amprestañ Kb. *rhinwedd* hep trealladur¹⁵, eleze hep amprestañ war un dro istor e steriegezh — ar brezhoneg n'en deus ket ezhomm eus ar c'hembraeg evit sammañ levezonoù allyezh !

diweirdeb, diweirdab, diweirdod, diweiredd "chastity, continence, purity; fidelity" a ve Br. *diwarded* (kv. hBr. *-guer*, Kb. *gwair*, Br. *gwar* "tro, gweüs, troz"), termen a zo e wanded degemer e ster eus an nac'hañ. A du 'rall, Br. *diwarded* ne oufe kaout arver nemet en diarsell a ra *vertuz* eus kalonegezh ar baotred hag eus chasted ar merc'hed.

Hag un termen brezhonek all a c'hellomp luniañ, n'eo ket evit distroadañ *vertuz*, met evit mont klosoc'h da andon an naoziad kealioù hon eus treset ur brassell anezhi ? Evel ma ouzer, e tever La. *uirtus* eus La. *uir*, hag ent diarlenn e talvez kement hag "(ar) bezañ gour, perzhioù ar gour", test ma 'z eo eus an un speredegezh gant Kb. *gwron*, (ampr. Br. *gouron*), hBr. *deurr* (dezn. Br. *deour*) "vaillant, fougueux", Kb. *dewr* "brave, valiant, strong, hero". Gwell e kavas Jil EWAN pellaat diouzh hevelep kennotadur henstuzel, ac'hoel evit reiñ ur c'hevatal brezhonek da La. *uirtus*.

Lezomp enta ar c'houroned hag an deourion da embreger o c'hadarnded war o aervaoù ha distroomp d'an termen a ziuzas ARISTOTELES evel maen bolz d'e *hjqikhv* : *ajrethv*.

---

¹⁵ Sl. La-10 121 ; La-15 449.

Heuliañ a rin an urzh lakaet gant BAILLY¹⁶ war gemeradurioù *ajrethv* :

A dellid, doare dreist ;

I doare heverk eus ar c'horf (nerzh, mibinded ; kened ; yec'hed) ; doare eus an traoù (an atil, ar gloestroù, an traoù : an heberzh anezho) ;

II doare eus ar meiz, eus an ene : **1** kardeded, oberoù kalonek || **2** doare divezel, oberoù hael || **3** alese : bri, enor, brud ;

B kefridi, arempred, amoug.

ARISTOTELES a greizas ar ster a roe da *ajrethv* war geal an dreistelezh, ar glokted, ar gefleunded er boud hag en ober. Da skouer, *ajrethv* ar marc'h eo redek, dougen ervat ar marc'heger, derc'hel penn en emgann... Evit a sell mab den hon eus bet a-zioc'h un alberz eus seurtadoù an *ajretaiiv*. E gwir, e voe ARISTOTELES krouer an *hjgikhv*, ha diouzh ar c'hef a blantas eo tiñvet holl skourroù an Divezoniezh a-hed ar c'hantvedoù. Ergraf pennañ an *hjgikhv* eo an *ajrethv*, a c'hoarvez eus galloudoù piaouel an den, eleze eus ar pezh a ra e dalvoud korfel ha speredel ; diouzh an daou arvez-se e tinaou an nerzh kalon hag an dellid, pe ar gwerc'h hag ar bri evit adkavout termenoù Jil EWAN. Ouzhpennañ a ra ARISTOTELES daou naouster all : *a*) ar *mevson* (pe *mesothv*) (Gl. (*juste*) *milieu*, Sz. *mean*, Al. *Mitte* — hag e brezhoneg ne oufed kavout gwell eget an damheñvelson *mezon*), a zo an emzerc'hel etre ar reñver hag an diouer¹⁷, etre al laoskoni hag ar reherder, h.a. ; *b*) ar boaz kemeret, eleze an dalc'husted, an embreger padek.

Mont nesoc'h da galon ergraf aristotelek an *ajrethv* e ve luniañ ur c'hevatal brezhonek o kennotañ war un dro kealioù an talvoud hag ar galloud ; stirann gevazas e hañval bezañ hBr. *uual* "valeur", "puissance" a gaver e *gulat*, *guletic*, *Tutwal*, h.a.¹⁸ Outi e stagfen ar rakger kreñvaat *an(n)*- o kennotañ keal an dreistelezh hag e tegouezhfen gant Br. *anwal* g. *-ioù* — a gavan ez eo kempouez ennañ al "leun" hag ar "goulo", evit distreiñ da zoareoù an dro vicher yezhourel a 'm eus deskrivet a-zioc'h — hag an

¹⁶ A. BAILLY, *Dictionnaire grec-français*, 16e édit. (1950), Hachette, 263-264.

¹⁷ "Mesothv" ti" a[ra ejsti ;n hJ ajrethv" (Nikom., II, 5). [*Ur mezon eo enta an ajrethv*].

¹⁸ Sl. DOB 572. Ivez Kb. "gwâl [< Clt *u9al- (cf. H. Wydd. *foilnathir* 'rheoli, llywodraethu', a'r ff. mewn Tocareg A *wa#l*, B *walo* 'brenin, tywysog') o'r gwr *u9al- 'bod yn gryf' fel yn y Llad. *valeo*, e.p. Gal. *Atevalus*, *Nertovalus*, a'r elf. *-wal* yn yr e.p. Cym. *Cadwal*, *Cynwal*, *Dyfnwal*, *Idwal*, *Tudwal*]" (GPC 1565).

deveradoù : *anwalek* "dezhañ doare an anwal", *anwalel* "a-zivout an anwal(ioù)", *anwalouriezh* "doazhadur an anwal (Al. *Tugendlehre*)", h.a. Evit a sell ar c'hemeradurioù klasel e kinnigfen :

brezhoneg	gresianeg	latin	galleg
<i>anwalianoù divezel</i>	<i>hjqikaiv</i>		<i>vertus morales</i>
<i>anwalianoù kefredel</i>	<i>ajretaiv</i>		<i>vertus intellectuelles</i>
<i>anwalianoù mudurun</i>	<i>dianohtikaiv</i>	<i>cardinales virtutes</i>	<i>vertus cardinales</i>
<i>anwalianoù doueoniell</i>	<i>ajretaiv</i>	<i>theologicae virtutes</i>	<i>vertus théologiques</i>